

## KÖNYVEK

*Landauer Attila*

**KONTRA MIKLÓS (SZERK.):  
NYELV ÉS TÁRSADALOM  
A RENDSZERVÁLTÁSKORI MAGYARORSZÁGON  
(Osiris Kiadó, 2003)**

Vélhetően kissé hálátlan szerep egy olyan országban lenni nyelvtudósnak, ahol széles néptömegek – ideértve az értelmiséget is – annyit tudnak csupán a nyelvészről, hogy ő az az ember, aki a hozzáintézett „*tessék mondani, lehet olyat mondani, hogy...?*”-típusú kérdésekre okos (vagy kevésbé okos), de mindig magabiztos választokat ad, illetve főállásban üldözi például a *de viszont*-ot, annak ellenére, hogy azt a magyar próza legnagyobbjai – Bornemisza Pétertől Szentkuthy Miklósig – bő négy évszázadon át nyugodtan használták. Pedig ez van. Száz véletlenszerűen kiválasztott magyar választópolgárból (s választópolgár helyett nyugodtan írhattam volna akár diplomást is) valószínűleg jóval kilencven fölött lennének azok, akik a nyelvművelőket hiszik nyelvészeknek, s rajtuk kívül nem tudnának megnevezni magyar nyelvészt<sup>1</sup>. Egynek-egynek talán rémlene, hogy valamikor a kilencvenes évek második felében<sup>2</sup> volt idehaza valami vita nyelvművelők és néhány magát nyelvésznek valló ismeretlen között, de hogy kik (voltak) ezek, és mit csinálnak, ha nem nyelvet művelnek, homály. Miközben sok mindent csinálnak, s némelyikük olykor egészen nagy dolgokat is – például nemzetközileg is egyedülálló, országos reprezentatív nyelvhasználati kutatást.

Pedig egyébként se lenne könnyű tárgyszerűen, tényszerűen írni a Kontra Miklós által szerkesztett *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon* című könyvről, egyrészt azért, mert akár vázlatos ismertetése is meghaladná egy recenzió kereteit, de magát a recenzió műfaját is, illetve mert a mű – a tárgyalt, vagy olykor csak érintett témák sokféleségéből, gazdagságából fakadóan – folyamatos elkalandozásokra vagy – általam vélt fontosságának következtében – lelkendezésre készlet. Már-már ismertethetetlen, de a társadalmunk<sup>3</sup> kérdései iránt valóban érdeklődő ember által – legyen az bármely társadalomtudományi szakterület igényes művelője, vagy mély érdeklődésű kívülálló – feltétlenül ismerendő (és lehetőség szerint használandó!)

1 Ez egyébként a külföldi nyelvészekre még inkább igaz. Noam Chomsky neve lehet leginkább ismerős némelyek előtt, de ez sem elsődlegesen nyelvészeti munkássága miatt.

2 Egyébként 1997-ben.

3 Nem tévedés. E könyvnek a társadalom azon kutatói számára is komoly hozadéka van/lehet, akiknél nem a nyelv a központi téma.

műről van szó. Alapmű e könyv. Hézagpótló egy olyan területen, ahol – a nyelvtudomány néhány kiváló művelőjétől eltekintve – még honi értelmiségünk sem érzekelte a tátongó űrt. Megannyi nyelvvel, nyelvi divattal, – igénytelenséggel vagy éppen igényességgel –, nyelvszokással, „-romlással” kapcsolatos vélelem, benyomás, tévhit és hisztéria után most és általa szembesülhetünk először, egészében a magyar társadalom nyelvhasználatával – az élő magyar nyelvvel.

A *Bevezetőben* (19–25) Kontra Miklós a magyar nyelvtanítás hagyományait és a nyelv tudományos megközelítésének lehetőségeit tekinti át, majd a könyvben kifejtett kutatásra térve azt tudjuk meg, hogy a 371 oldalas mű általa írt fejezeteinek alapját egy az MTA Nyelvtudományi Intézete és a(z egykori) Tömegkommunikációs Kutatóközpont által 1988 tavaszán végzett kérdőíves adatfelvétel, a Magyar Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálat (MNSZV) képezi, mely – Angelusz Róbert és Tardos Róbert *Miliók* című kulturális-kommunikációs rétegződésvizsgálatára épülve – a tizennyolc éven felüli magyar lakosság anyanyelv-használatát vizsgálta egy 832 fős – életkor, nem, iskolai végzettség és településtípus tekintetében – reprezentatív mintán. A grammatikalitási ítéleteket, szóbeli mondat-kiegészítéseket és írásbeli hibajavító feladatokat tartalmazó Magyar Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálatot a vele egy időben készült magnetofonos, beszélt nyelvi kutatás, a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (BUSZI) adatai egészítik ki, melynek adatközlői az MNSZV budapesti almintájának tagjai voltak.

A könyv második, *Nyelvészet megközelítésmódok* című fejezetében (26–40), a szerkesztő – egy rövid, a *nyelvész, nyelvészet* szavak mai magyar nyelvben használatos jelentéseinek tisztázását célzó, és a nyelvművelés tudományos státusát érintő bevezetés után – a *nyelvművelés*,<sup>4</sup> az *elméleti nyelvészet* és a *szociolingvisztika* főbb alapelveit és legfontosabb célkitűzéseit ismerteti. Ezek – kissé talán sarkítva és nem feltétlenül Kontra Miklós szavaival – a következők: 1. A *nyelvművelés* egy közelebről soha meg nem határozott eszményi nyelvváltozat általánossá tételére törekszik, s ennek érdekében helyesel, helytelenít, vagy olykor – s ez a leggyakoribb<sup>5</sup> – kimondottan tiltja bizonyos szavak, kifejezések, nyelvtani szerkezetek használatát, tekintet nélkül a nyelv területi és társadalmi tagolódására.<sup>6</sup> 2. Az *elméleti nyelvészet* egy szigorúan formalizált, matematikai egzaktságú szabályrendszerrel kísérli meg a nyelv leírását, mely szabályrendszernek – legalább is ezen irányzat művelőinek célkitűzése szerint – képesnek kell(ene) lennie egy adott nyelv minden jól formált – köznyelvi értelemben helyes – mondatának generálására, míg nem jól formált – azaz helytelen – mondatnak

4 A nyelvművelés itteni, *nyelvészet megközelítésként* való tárgyalása akár nagylelkű gesztusnak is tekinthető, de a téma – „*nyelv és társadalom*” – jellegét, sajátosságait és a hazai nyelvművelés „működését” tekintve, s – nem utolsósorban – szem előtt tartva nyelvészeti közműveltségünk általános állapotát, indokolt. (Talán csak az jelzi itt a nyelvművelés tudományos státusának – finoman szólva – vitatható voltát, hogy míg a *Chomskyánus elméleti nyelvészet* és a *Szociolingvisztika* határozott névelő nélkül lettek alcímek, a nyelvművelés *A nyelvművelés-ként*.)

5 S vélhetően ebben áll legnagyobb hatása is!

6 És tekintet nélkül gyakran más nyelvművelők véleményére is. (Lásd például az „*el kell menjek*” típusú szerkezetek megítélését, melyeket egyes nyelvművelők – „*szép erdélyi magyar jellegzetesség*”-ként – helyesnek/kedvelnek, míg mások – mint „*rút balkanizmus*”-t – helytelenítenek/üldöznek.)

egynek sem.<sup>7</sup> Az elméleti nyelvészek a nyelvek területi és társadalmi változatosságáról szintén kevésbé vesznek tudomást, illetve csak akkor, ha az<sup>8</sup> az elméletbe beilleszthető, és csak addig, amíg beilleszthető. Az elméleti nyelvészek – miként általában a nyelvészek – a nyelvműveléssel szemben elutasítóak.<sup>9</sup> 3. A *szociolingvisztika* tárgya a nyelv – elsődlegesen a beszélt nyelv – a maga társadalmi valóságában, változatosságában. Művelői ennek érdekében – minősítés, értékelés nélkül szemlélve a mindenkori nyelvet – abból indulnak ki, *ami van*, s a beszélt/élő nyelv(változatok) sokféleségében igyekeznek meglegni az *érvényes*, a rokon tudományterületek megfigyeléseivel, eredményeivel párhuzamba állítható, vagy épp ezek számára is új információt hordozó, szélesebb *társadalmi összefüggésekben* értelmezhető rendszerszerűségeket.

A második fejezet befejezésekként Kontra Miklós a három megközelítés különbségét a -t-végű igék nemstandard magyarbeli viselkedésén<sup>10</sup> illusztrálja. A példák a már változtatást támasztják alá: 1. A *nyelvművelésnek* – bár „beszélni” tud a jelenségről, – érdemi mondanivalója nincs. Tudományos igénnyel megközelíteni, magyarázni meg sem próbálja azt, csupán következetesen elítéli. 2. Az elméleti nyelvészet, az itteni példában Robert M. Vago, egy – a generatív nyelvészeti, pontosabban -fonológiai előismeretekkel nem rendelkező olvasók számára vélhetően kissé nehezen követhető – formális leírást ad, mely a következő, szociolingvisztikai megközelítés alapját képező MNSZV részeredményeivel való összevetésből látható módon minden ebbéli igyekezet ellenére sem fedi a valóságot.<sup>11</sup> 3. A szociolingvisztika beszélők egy csoportjának nyelvi viselkedésére, jelen esetben az előzőleg már említett 832 fős, országosan reprezentatív minta tagjainak grammatikalitási ítéleteire és szóbeli mondat-kiegészítéseire alapozva írja le a helyzetet. Ebből nyert megállapításainak legfontosabbika, hogy szukszükölés–suksükölés tekintetében a magyar anyanyelvű emberek három csoportra oszlanak: (i) *sztenderd beszélőkre*, akik nem szukszükölnek és nem suksükölnek; (ii) *fél-sztenderd beszélőkre*, akik szukszükölnek, de nem suksükölnek és (iii) *nem-sztenderd beszélőkre*, akik szukszükölnek és suksükölnek is. A szukszükölésnek–suksükölésnek nem csak megoszlása, de az adatközlők általi megítélése is eltérő. A jelenség sajátosságai – amellet, hogy felvetnek, illetve nyitva hagynak további nyelvészeti kérdéseket – fontos társadalmi információkat hordoznak.

A könyv harmadik, *A vizsgálat keretei* című fejezetében (41–84) a Magyar Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálat részletes ismertetése kapott helyet. E fejezet bevezetésekként határozza meg a legtömörebben a szerkesztő a vizsgálat fő célkitűzését, mely

7 Ritkán tárgyalt, de épp az elméleti nyelvészet alapelveiből fakadó részletkérdés, hogy ideális beszélő-hallgatójának esetleges beszédprodukciója vérszesen egystílusú lenne.

8 Pontosabban egy-egy ilyen sajátosságokat tükröző mondat.

9 Érveikre, ellenvetéseikre – melyekhez azonban a szociolingvisztikának vélhetően sok hozzátennivalója lehetne – lásd például Kálmán László *A nyelvművelés mint áltudomány* című írását (Kálmán 2003).

10 Ez nem más, mint a -t-végű igék – üt, lát, ért stb. – nemstandard/tájnnyelvi kijelentő módjának a standard magyar felszólító módú alakokkal megegyező formájú használata, azaz a kijelentőn használt *üssük, lássuk, értsük* stb. alakok.

11 Részben persze fedi. Vago *The Sound Pattern of Hungarian* (Washington D. C.: Georgetown University Press, 1980.) című művéből való híres t-palatalizáló/törlő szabálya azt jósolja, hogy „aki *ragasszuk*-ot használ *ragasztjuk* helyett, az *nyissuk*-ot is használ *nyitjuk* helyett”, azaz, hogy aki *sukszüköl*, az minden esetben *suksüköl* is, és viszont. Ez pedig nem igaz (Kontra szerk. 2003: 36–37). (Ugyanezen kérdés korábbi tárgyalását lásd Kontra 1992.)

megfogalmazása szerint „a magyarországi magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződésének feltárása, a különféle nyelvi formákhoz kapcsolódó társas jelentések megállapítása és a nyelvi változások vizsgálata”, valamint a könyv azon célját is, hogy vele alapot teremtsenek további elméleti általánosítások számára (Kontra szerk. 2003: 41).

Az MNSZV tényleges bemutatása a korábbi kisszámú hasonló magyar kutatások, valamint három külföldi – két kanadai és egy ausztrál – szociolingvisztikai vizsgálat mintavételi elveinek ismertetésével kezdődik. A folytatásban a lehető legrészletesebben megismerjük az 1988. április 11. és május 3. között lekérdezett kérdőív mintájának kialakulását, Angelusz Róbert és Tardos Róbert *Miliők* című kutatásához való viszonyát, az 1984-es mikrocenzus és az 1990-es népszámlálás adatai fényében értelmezhető sajátosságait, csakúgy mint legfontosabb szociológiai jellemzőit. Képet kapunk a 18 éven felüli magyar lakosságot reprezentáló adatközlők, a kutatópontok – a könyv első és hátsó előzékein is látható térképen ábrázolt száz magyarországi település – és az adatfelvevők kiválasztásának folyamatáról, nehézségeiről.

Ezeket a kérdőív – az összeállítás módszertani kérdéseitől a részletes tartalmi bemutatásig terjedő – ismertetése követi. A vizsgálat nyelvi kérdéseinek négy fajtája volt: 1. *grammatikalitási ítéletek*, azaz írásban kapott mondatok helyes vagy helytelen voltának eldöntése; 2. *szóbeli mondat-kiegészítések*, azaz hiányosan megadott mondatok kiegészítése egy megadott szó az adatközlő által megfelelőnek ítélt alakjával; 3. *írott szövegbeli alternatív formák közötti választás*, például egy adott mondatban az amelyet/amit és a vágyom/vágyok lehetőségek közötti döntés és 4. *írott szöveg hibáinak kijavítása*. A vizsgálat során tekintetbe vett – a *Miliők*-kutatásból származó – *független*, azaz *nem nyelvi változók*: a válaszadó 1. legmagasabb *iskolai végzettsége*, 2. *lakóhelyének típusa*, 3. *neme*, 4. *életkora*, 5. *foglalkozása*, 6. esetleges *ingázása*, 7. *etnikai hovatartozása* (cigány vagy nem cigány volta), és 8. *mobilitása* voltak, melyek mellé még egy, a nyelvhasználatot vélhetően erősen befolyásolni képes változó, 9. a *nyelvművelés* iránti fogékonyság, azaz nyelvművelő, „nyelvhelyességi” rádióműsorok hallgatása és/vagy ilyen tárgyú írások olvasása került felvételre. A vizsgált *független*, azaz *nyelvi változók*<sup>12</sup>: 1. a (bVn) és (bV), tehát az inessivusi (bVn), melynek két változata,

12 A mondat folytatásáért az olvasó elnézését kell kérem. Egyetlen mentségem, hogy ez az ismertetés egyik legfontosabb része. A – nem nyelvész előképzettségű érdeklődő általi – megértéséhez szükséges legfontosabb tudnivalók a következők:

a) A William Labov nevéhez fűződő *nyelvi változó* azonos funkcióban, de több változatban élő nyelvi egység.

b) A gömbölyű zárójel az adott nyelvi változót, a szögletes pedig lehetséges megvalósulásait jelöli. A több változóban is szereplő V, az adott helyen a hangtani környezettől függően megjelenő magánhangzó (vowel) jelölésére szolgál. (Azaz például a [bVn] -ban/-ben, míg a [nVm] -nám/-ném lehet.)

c) Példák: 1. inessivusi [bVn] – *Voltam a könyvtárban*; inessivusi [bV] – *Voltam a könyvtárba*; illativusi [bV] – *Elvittem a gyereket az óvodába*; illativusi [bVn] – *Elvittem a gyereket az óvodában*. 2. E/1 [m] – *Eszem egy almát*; E/1 [k] – *Eszek egy almát*; E/1 feltételes [nék] – *Innék valamit!*; E/1 feltételes [Vm] – *Innám valamit!*; E/1 feltételes [nák] – *Innák valamit!*; E/3 feltételes [nV] – *János inna valamit*; E/3 feltételes [nék] – *János innék valamit*; E/3 felszólító [Vn] – *Igyon valamit!*; E/3 felszólító [ék] – *Igyék valamit!*. 3. (Lásd a könyv 70–71. oldalát.) 4. [nék] – *Én nem tudnék lakótelepen élni!*; [nák] – *Én nem tudnék lakótelepen élni!*; 5. (Lásd a könyv 73–77. oldalát.) 6. [természetes, hogy X] – *Természetes, hogy tudom!*; [természetesen X] – *Természetesen tudom!*; [természetesen, hogy X] – *Természetesen, hogy tudom!*; 7. [igei állítmány + e] – *Hazajött-e már János?*; [igekötő/tagadószó/stb + e] – *Meg-e van...? Nem-e tudja...?* 8. (Lásd a könyv 81. oldalát.) 9. (Lásd a könyv 82. oldalát.) 10. (Lásd a könyv 82–84. oldalát.)

a standard [bVn] és a stigmatizált [bV], illetve az illativusi (bV) és változatai a standard [bV] és a hiperkorrekt [bVn]; 2. az (ik), azaz az alanyi ragozás jelen idejű egyes számú alakjainak az ikés és iktelen ragozás különbségeire visszavezethető, feltételes és felszólító módban is tapasztalható kettőssége, vagyis az E/1 személyű (m) változó, melynek két változata a standard [m] és a stigmatizált [k], az E/1 feltételes (nVk)<sub>1</sub> változó, melynek három változata a standard [nék], az elavuló/választékos [nVm] és a stigmatizált [nák], az E/3 feltételes (nV) változó, melynek két változata a standard [nV] és a választékos [nék], valamint az E/3 felszólító (Vn) változó, melynek két változata a standard [Vn] és a választékos [ék]; 3. az (ami) változó, melynek standard változata az [ami], hiperkorrekt változata az [amely] és az (amely) változó, melynek két változata az [amely] és az [ami]; 4. a (nVk)<sub>2</sub> változó, azaz a feltételes mód jelen idejű egyes szám első személyű toldaléka, melynek két változata a standard [nék] és a stigmatizált [nák]; 5. a (-t végű igék kijelentő módja) változó, melynek két változata a [kijelentő mód felszólító mód] és a stigmatizált [kijelentő mód ≠ felszólító mód], valamint a (-t végű igék felszólító/kötő módja) változó, melynek két változata a [sztenderdbeli felszólító/kötő mód] és a hiperkorrekt [sztenderdbeli kijelentő mód]; 6. a (természetes, hogy X) változó, melynek három változata a [természetes, hogy X], a [természetesen X] és a stigmatizált [természetesen, hogy X]; 7. az (e) változó, melynek két változata a standard [igei állítmány + e] és a stigmatizált [igekötő/tagadószó/stb. + e]; 8. az (a miatt) változó, melynek két változata a standard [a miatt] és a stigmatizált [az miatt]; 9. a (miatt) változó, melynek két változata a standard [*miatt* okhatározói névutó] és a stigmatizált [*miatt* célhatározói névutó] és a (végett) változó, melynek két változata a standard [*végett* célhatározói névutó] és a stigmatizált [*végett* okhatározói névutó]; valamint 10. néhány helyesírási változó.

Az itt következők, a könyv terjedelmének közel negyven<sup>13</sup> százalékát jelentő negyedik és ötödik fejezet száznegyvennégy – ismertethetetlenül tömör,<sup>14</sup> ugyanakkor egyedülállóan izgalmas – oldalon adja a vizsgálat eredményeinek teljes körű bemutatását. A negyedik, *Vizsgálati eredmények: A független változók hatásai a nyelvi változókra* című fejezetben (85–168) Kontra Miklós az előzőekben ismertetett kilenc nyelvi változóra kapott eredményeket ismerteti, és különböző szempontok szerint elemzi ezeknek a kilenc független változóval való esetleges összefüggéseit; majd az ötödik, *A független változók hatásainak összegzése* című fejezetben (169–228) a *Miliókból* átvett változók és az ezekhez „társított”, nyelvművelés-változó hatásainak nyújtja – ugyancsak lehető legteljesebb – kifejtését. („Szemezgetés” helyett e ponton legyen elég annyi, hogy az ismertetett eredmények némelyike számomra elgondolkodtató, meglepő, olykor egyenesen megdöbbentő volt, s a fejezetek elolvasásával, átgondolásával[!] végül összeállt kép, csakúgy mint azok kidolgozottságának színvonala – egészében lenyűgöző.)

13 38,81%-át.

14 Ez természetes nem azt jelenti, hogy eme száznegyvennégy oldal kapcsán ne lehetne mit írni, akár egy recenzióban is, csupán azt, hogy – megítélésem szerint – e hatalmas ívű kutatás itt ismertetett eredményeiből, s a velük, bennük, általuk felvetődött további szerteágazó kérdésekből, részkérdésekből egy könyvismertetés műfajában, terjedelmében csak nehezen indokolható esetlegességgel, szeszélyességgel lehetne szemezgetni. E száznegyvennégy oldalt – csakúgy, mint a további kétszázhuszonhetet – ismerni kell. (Különösen annak, akinek szokása vagy dolga, hogy a mai magyar nyelvről gondoljon, mondjon, pláne írjon bármit is.)

A két előzőhöz szorosan kapcsolódik, ezeket mintegy kiegészíti a következő, *Feladathatások* címet viselő rövid fejezet (229–239), melyben Kontra Miklós a nyelv társadalmi variabilitásának nyelvészeti kutatását befolyásolni képes olyan tényezőkbe enged betekintést, mint amilyen az egyéni – jelen esetben adatközlői – nyelvhasználat variabilitása, látszólagos következtelensége, az adatfajták összeállításából fakadó esetleges külső befolyásolás, az adatközlőhöz intézett kutatói instrukciók, a feladatok sorrendjének, ismételt megítéltetésének hatása, a tesztmondatok kontextusa, jólfomáltságának jelentéstani és mondattani alapú elkülönítése, adott változó különböző változatainak eltérő mértékű elfogadása, vagy egyazon változó használatának szóbeli mondat-kiegészítéskor, grammatikai megítéltetéskor és írásbeli hibajavítás esetén tapasztalható ingadozásai, különbségei.

A hetedik, *A szép magyar beszéd és a csúnya* című fejezetben (240–255) a szerkesztő a címben jelzett, gyakran felmerülő – meggyőződés szerint nem nyelvészeti<sup>15</sup> – problémát tekinti át, majd válaszolja meg az MNSZV 1988-as lekérdezésekor feltett, erre vonatkozó – *Az ország különböző részein különbözőképpen beszélnek az emberek. Melyik vidéken beszélnek a legszebben? És hol a legcsúnyábban?* – kérdésekre kapott válaszok alapján. Az ismertetett eredmények, túl azon, hogy sok tekintetben várhatóak és könnyen magyarázhatóak voltak, cáfolják a pesti beszéd csúnyaságának széles körben elterjedt sztereotípiáját, míg a szép és választékos beszéd fő ismérveit az udvariasságban, határozottságban és pontosságban vélik meglelni.

A nyolcadik, *Nyelv és társadalom a rendszerváltáskor* című fejezet (256–322) négy rövidebb tanulmányt tartalmaz. Pléh Csaba *Stigmatizáció és nyelvi tudat* című írását (256–277), mely a magyarországi magyar beszélőközösséget jellemző erőteljes stigmatizációs és hiperkorrekciós tendenciákat elemzi és mutatja be többszempontúan; továbbá Angelusz Róbert és Tardos Róbert *Tudás-stílusok és kommunikatív habitusok* (278–296) és *A megszólítási formák szociokulturális jellegzetességei a rendszerváltáskor* (297–313), valamint Terestyéni Tamás *Köszönési szokások a rendszerváltáskor* (314–322) című külön-külön is fontos írásait, melyek a szélesebb, szociológiai háttér felvázolásával segítik a kor, illetve a Kontra Miklós által korábban kifejtettek jobb megértését.

A kilencedik, *Kitekintés, politika, igazságszolgáltatás, emberi jogok, iskola* címet viselő fejezet (323–335) újra a szerkesztőé, s viszonylagos rövidegsége ellenére egyik legfontosabb része<sup>16</sup> e hallatlanul fontos könyvnek. Kontra Miklós itt négy alfejezetben olyan – ritkán végiggondolt – nyelvvél, nyelvhasználattal kapcsolatos problémákat tekint át, mint a marxizmus-leninizmus hatása *A magyar nyelv értelmező szótárára*, az *úr* és *elvtárs* megszólítások használatának rendszerváltáskori változása, a *cigánybűnözés* rendőri szakkifejezés 1990. január 1-je utáni sorsa, a demokrácia működése, ha a választópolgárok 12 százaléka érti csupán a szavazólapokon feltett kérdést, a *magyar nyelv* „tisztaságának” esetleges *törvényi védelme* és nyelvészek véleménye(i) a/egy nyelvtörvényről, nyelvész szakértők *bírósági szerepe*, illetve ennek hiánya, a meleg szó jelentésmódosulása, az eltérő anyanyelv, valamint a *nyelvi másság* egyéb formáinak közoktatásbeli – részben a Nemzeti Alaptanterv (NAT) által biztosított – *semmi-*

15 Ez persze nem azt jelenti, hogy a szociolingvista számára nem tartalmaznak fontos információt az e kérdésre adott válaszok.

16 Legalábbis, ami az itt felvillantott problémák társadalmi hatását illeti!

*bevétele*, ennek elvei, módszerei, a mögöttük levő érvek, megfontolások, s mindezek hatása a társadalmi egyenlőtlenségek fenntartásában, újratermelődésében.

Az eddig felvázoltakon túl van azonban a könyvnek egy mindvégig tapasztalható, nagyon szimpatikus vonása. Ez pedig az, hogy a szerkesztő folyamatosan önálló szellemi tevékenységre képes – és erre kész – partnernek tekinti az olvasót, nem titkolva előle a munka során felmerült nehézségeket, problémákat és esetleges bizonytalanságokat sem.<sup>17</sup> És ennek következtében válik igazából érzékelhetővé, hogy e munka nemcsak emberfeletti munka, de kivételes szellemi kaland is lehetett. Ez a munka és ez a kaland pedig együttesen azt eredményezi, hogy *A nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon* című könyv megjelenése után már nem lehet úgy írni a magyar nyelvről, mint annak előtte.

## Irodalom

Kálmán László (2003): *A nyelvművelés mint áltudomány*. Budapest: *Kézirat*.

=<http://budling.nytud.hu/~kalman/papers/ps/nyelvmuvelesCikk.ps>

Kiss Jenő (1995): *Társadalom és nyelvhasználat: Szociolingvisztikai alapfogalmak*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Kontra Miklós (1992): Fonológiai általánosítás és szociolingvisztikai realitás. In Kontra Miklós (szerk.): *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, 87–95.

Kontra Miklós szerk. (2003): *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Budapest: Osiris.

Trudgill, Peter (1997): *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged: JGyTF Kiadó.

Wardhaugh, Ronald (1995): *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris–Századvég.

17 Ezek sorába illeszkedik például a köszönetmondások azon kitétele, ami azoknak szól, akik kételyekkel vagy a munka ellenzésével segítették a kutatás résztvevőinek tisztánlátását (2003: 9), az adatfelvétel szociológus instruktorának, Bokor Ágnesnek a vizsgálat megvalósíthatóságával kapcsolatos félelmei (2003: 47), és különösen a kutatópontok nyelvjárásokkal való azonosítására felkért Balogh Lajos dialektológus és a kötet nyelvész lektora, Sándor Klára közötti – Salgótarján besorolásával kapcsolatos –, az eredményeket is befolyásoló véleménykülönbség (2003: 247).